

Metodická příručka
participace obyvatel
při řešení
problematiky bydlení

2017

Tato metodická příručka vznikla ve spolupráci s participativními skupinami Hnutí za nové bydlení/ Chceme bydlet (Brno), Chceme bydlet! (Praha), Komunitní skupina – Společná cesta (Ostrava – Kunčičky) a s Aslidem – Akční skupinou s lidmi bez domova, z. s. (Ostrava), za podpory Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity.

Vznik metodické příručky byl financován Ministerstvem práce a sociálních věcí.

Editorka: Mgr. Eliška Černá, Ph.D.

Vydala: Platforma pro sociální bydlení, z. s.

Místo: Praha

Rok: 2017

Vydání: 1.

Obsah

Úvod	4
Metodologie	6
1 Participace a zplnomocnění – jak je definují lidé se zkušeností bytové nouze	7
1.1 Participace	7
1.2 Zplnomocnění	8
2 Výzvy při procesu participace obyvatel v bytové nouzi	9
2.1 Marginalizace hlasu lidí nacházejících se v bytové nouzi	9
2.2 Upřednostnění perspektivy druhých	10
2.3 Znalost a moc	10
2.4 Znehodnocování bezprostřední zkušenosti	10
2.5 Obavy z participace	11
3 Budování společné znalosti (o problematice bydlení v obci)	12
3.1 Od individuální zkušenosti ke kolektivní znalosti	12
3.2 Co pomáhá utváření „znalosti na základě zkušenosti“	14
3.3 Co vytváří bariéry rozvoje společné znalosti	14
4 Co již o sociálním bydlení víme – doporučení lidí v bytové nouzi	16
5 Konkrétní nástroje participace	18
5.1 Prostředí – „setting“	18
5.2 Konkrétní skupinové metody a techniky	19
5.2.1 Metody a techniky práce „uvnitř“ skupiny	19
5.2.2 Metody a techniky (komunitní) práce realizované skupinou	21
5.3 Další participativní aktivity	23
Závěrem	26
Seznam literatury	27

Úvod

Evropské organizace zaměřené na vymýcení chudoby dlouhodobě prosazují myšlenku, že tvorba sociálních politik a následně jejich monitoring i vyhodnocení by měla být procesem postaveným na průběžném dialogu se všemi zúčastněnými stranami, včetně osob, které jsou cílovými skupinami politiky sociálního začleňování. Jde o lidi se zkušeností chudoby a následného sociálního vyloučení i o lidi bez domova či lidi žijící v nevyhovujících podmínkách. Podíl na rozhodovacích procesech považují za znak participativní demokracie.

Vzhledem ke společenskému postavení osob žijících v chudobě, ve stavu sociálního vyloučení, není nutné složité zdůvodňovat, že tito lidé mají velmi omezenou šanci podílet se na takovém dialogu a jejich důstojné zapojení zůstává stále výzvou.

Podpora participace na nejnižších úrovních (zapojení do života místní komunity, nebo lokálních organizací prosazujících jejich zájmy), tedy participace horizontální, je podle předchozích zkušeností vhodným nástrojem pro otevření pomyslných dveří k participaci vertikální, tedy ovlivnění systému na vyšších úrovních – obecní, krajské, národní či evropské.

Konkrétní snahy o uvedení principů participace do praxe poukázaly na slabá místa. Je potřeba počítat s tím, že jakkoliv se jeví participace jako věc jednoduchá, vyžaduje čas, více však ještě trpělivost, a spolupráci těch, kteří mohou reálně participaci zajistit – od poskytovatelů sociálních služeb (či obecně subjektů pracujících přímo pro lidi a s lidmi žijícími v chudobě) po politiky a úředníky, kteří konkrétní opatření prosazují a uvádějí do praxe.

Na druhé straně pohled na problematiku sociálního vyloučení a chudoby a návrhy jejich řešení z úst těch, kteří se ocitli v obtížné životní situaci, přináší jedinečnou a hodnotnou možnost zpětné vazby na funkčnost stávajících politických opatření.

Lidé sociálně vyloučení zažívají dle svých slov především pocity bezbrannosti a bezmoci při vyjednávání podmínek v rámci sociálního systému. Konkrétní projevy takového přístupu se vyskytují nejčastěji na úrovni jednání s institucemi a úřady veřejné správy, případně se zaměstnavateli nebo majiteli bytů. Proto se lidé se zkušeností života v chudobě často možnosti spolurozhodování vyhýbají. Důvodem je příliš formální prostředí, špatné zkušenosti s úřady, na nichž setkávání probíhá, nedůvěra ve změnu či složitý jazyk při jednáních užívaný.

Všechny tyto bariéry participace je třeba vzít při plánování zapojení lidí se zkušeností s chudobou a sociálním vyloučením do úvahy, neboť jsou velmi běžné, ale rozhodně ne nepřekonatelné.

Příprava zákona o sociálním bydlení mobilizovala aktivní skupiny a jednotlivce k tomu, aby začali argumentovat svými vlastními zkušenostmi, aby formulovali principy a navázali dialog s politiky na úrovni vlády, krajů i obcí. Jejich aktivity současně podnítily veřejnou rozpravu a zájem hromadných sdělovacích prostředků.

Je to zatím začátek, ale současně model, který je možné použít v procesu přípravy veškerých opatření, která bezprostředně zasahují do života občanů.

Milena Černá

Předsedkyně Výboru dobré vůle – Nadace Olgy Havlové

Metodologie

Metodická příručka vznikala pomocí **překládaných zahraničních textů**, které se věnují participaci (viz seznam literatury).

Kapitoly první, čtvrtá a pátá byly **spoluutvářeny společně s lidmi v bytové nouzi**. V tomto ohledu považujeme tuto metodickou příručku zapojování lidí v bytové nouzi do procesů plánování a rozvoje sociálního bydlení na obci za unikátní. Celkem se zapojilo **22 lidí v bytové nouzi**, kteří se organizují **ve čtyřech participativních skupinách** v České republice. Ke vzniku příručky byly realizovány celkem **4 diskusní skupiny (1x/skupina)**, které se věnovaly tématům:

- *definice a význam participace a zplnomocnění;*
- *podoba a náležitosti sociálního bydlení;*
- *konkrétní zapojení do plánování a rozvoje (sociálního) bydlení na obci – naše zkušenosti.*

Z celkového počtu 22 lidí bylo **14 žen (64%)**. **13** členů a členek (**59%**) se přihlásilo k **romské příslušnosti** (z toho 11 žen).

Situace (ne) bydlení, ve kterých se jednotliví členové a členky nacházejí, jsou shrnuty v následující tabulce.

Tabulka:

Typy (ne) bydlení členů a členek participativních skupin

Typ (ne) bydlení	Počet (%)
Venku (stan, lavička)	2 (9%)
Noclehárna	1 (4,5%)
Azylový dům	3 (14%)
Ubytovna	1 (4,5%)
Nevyhovující a nejisté bydlení (špatný technický a hygienický stav, krátkodobé smlouvy, sociálně vyloučená lokalita)	12 (54,5%)
Sociální bydlení přes NNO (podnájemní smlouva)	2 (9%)
Nájemní bydlení	1 (4,5%)

1 Participace a zplnomocnění **– jak je definují lidé se** **zkušeností bytové nouze**

K teorii participace a zplnomocnění lze nalézt mnoho literatury, v českém jazyce se tématu věnuje například monografie Participativní přístupy v sociální práci (kapitola od Gojové, 2016).

Pro účely této metodické příručky jsme se však ptali samotných lidí v bytové nouzi, jak by definovali participaci a zplnomocnění, co pro ně znamenají a jak je chápou.

1.1 Participace

Členové participativních skupin mluvili o horizontální participaci, jejímž základem je vzájemné setkávání lidí s podobnou životní zkušeností. Proces participace chápou členové participativních skupin jako proces *scházení se za účelem projednávání lepších životních podmínek* či *scházení se za účelem řešení společných témat, sdílení názorů, předávání si vědomostí*.

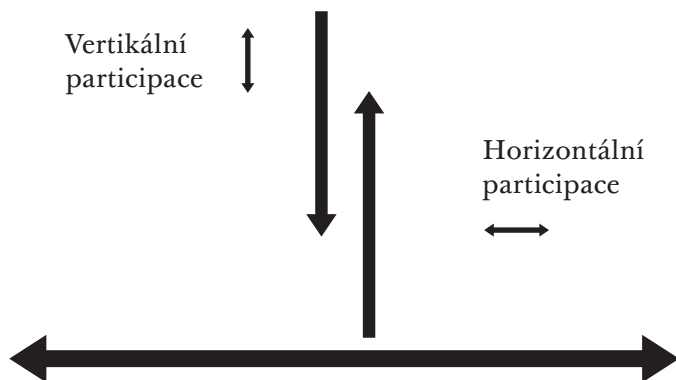
Důležité pro ně je, že se člověk necítí sám, kolektiv mu může pomoci, lidé k sobě mají důvěru. Jedna z členek dodává, že to znamená mít sdružení, spolek.

Při těchto setkáních by *každý měl mít právo vyjádřit vlastní názor, ale pak, podle tvrzení jednoho z členů skupiny, by se měl kolektiv dohodnout*. Taková setkávání pomáhají lidem *být aktivní a mít svůj hlas*.

Podstatné v procesu participace jsou podle participativních skupin časté kontakty mezi lidmi se zkušeností bytové nouze navzájem, *v rámci České republiky i na evropské úrovni, které umožní předávání vzájemných zkušeností*.

Členové a členky definovali také tzv. participaci vertikální. Participativní proces by měl podle nich stimulovat *podílení se na řešení problémů*. To v sobě zahrnuje *společné diskuse se sociálními pracovníky a politiky*. Měli by být podle členů a členek *zváni do skupin co nejčastěji*. Kromě účasti

různých aktérů jako hostů participativních skupin vymezují členové a členky jako součást participace účast na setkáních, například *s majitelem bytu či se starostkou*, v místě jejich pracoviště, *docházení na schůze správců domů, kde se společně plánuje a řeší sousedské problémy*. Účastníci a účastnice participativních skupin zdůrazňují, že je pro ně důležité, aby byli *bráni v diskusích rovnocenně*.

Zdroj: Schuringa (2015)

V základu participativní spolupráce stojí podle participativních skupin potřeba *propojit se s lidmi bez domova a s lidmi s domovem*.

Jako přínosy participativního procesu členové a členky vnímají:

- *předávání a vzájemné obohacování se zkušenostmi;*
- *poznávání nových lidí;*
- *společné sdílení mající „terapeutický účinek“;*
- *mít své místo ve společnosti.*

Členové a členky z pražské participativní skupiny reflektovali také **důvody**, které se domnívají, že vedou k tomu, že jejich **hlas není slyšen**. Bezdomovectví vnímají jako *stigma*, ke kterému často přispívá *vzhled* (například *nespravené zuby*), psychický stav (*stres*) či situace (například *násilí*), ve kterých se ocitají.

Lidé bez zkušenosti si podle nich *jen těžko mohou představit, v jak obtížné situaci se nacházejí a jak komplexní daný problém je*. Často se z jejich strany setkávají se *zobecnováním*, tedy *nerozlišováním* lidí se zkušeností jako jedinečných osob.

1.2 Zplnomocnění

Jak vnímají zplnomocnění členové a členky skupin a co jim přináší do jejich životů je popsáno pomocí následujících hesel:

Mít odvahu Nebát se vyslovit svůj názor Mít cíl a jít za ním
Důvěra Věřit si, nemít strach Mít kolektiv
Stát si za svým

2 Výzvy při procesu participace obyvatel v bytové nouzi

V této kapitole popisujeme, z jakých hodnot často vychází naše poznání, jak tato východiska mohou ovlivňovat náš pohled a přístup k participaci a s jakými výzvami se tedy při nastolování participativních procesů (na obci) můžeme potýkat.

2.1 Marginalizace hlasu lidí nacházejících se v bytové nouzi

Pokud mají lidé přímou zkušenost s nějakým problémem, například s chudobou, bytovou nouzí či s bezdomovectvím, pokud mají zkušenost s útlakem a diskriminací, může se stát, že jejich **znalost** bude ze strany pracovníků obcí a pomáhajících pracovníků vnímána jako **méně cenná**.

Budou totiž vnímáni jako „**příliš blízko**“ problému, který se jich dotýká. V tomto pojetí nemohou zůstat „neutrální“, „objektivní“ a „mít odstup“, což je často považováno za základní kritéria získávání věrohodných informací. Vlivem tohoto převládajícího pohledu pak lidé s přímou zkušeností mohou být vnímáni jako **méně spolehlivý zdroj informací** (Beresford, 2003).

MY VŠICHNI ZNÁME CHUDOBU:

Obrázek: *My všichni známe chudobu* (Beresford, 2003, s. 14)

2.2 Upřednostnění perspektivy druhých

Pokud prosazujeme hodnoty neutrality, objektivity a „odstupu“ od problému, vede to zpravidla k upřednostnění těch, kteří zkušenost se znevýhodněním (například s bytovou nouzí) nemají a mohou se prohlásit za dostatečně „objektivní“. Jejich nevědomost je v tomto pojetí dělá paradoxně lepšími „znalci“ situace či lepšími zdroji informací (Beresford, 2003).

2.3 Znalost a moc

Znalost a přístup k informacím lze jen těžko odloučit od tématu moci. Například v historii často slyšíme a přejímáme příběh „válečného vítěze“, ne

poraženého. Obecně řečeno, mocní jsou ti, kdo definují co je „pravdivé“. Získání nové znalosti (o problému bezdomovectví a bytové nouze) může pomoci ke zplnomocnění lidí. Jenže znalosti lidí nejvíce znevýhodněných bereme často v potaz nejméně. **Všechny poznatky tak nemají stejnou váhu.** Hodnoty, na základě kterých usuzujeme, co vezmeme v potaz jako tu „správnou“ znalost/ „relevantní informaci“, jsou v naší společnosti zakořeněny velmi hluboce. Tradiční přístupy k reprodukci informací mohou posilovat bezmocnost znevýhodňovaných lidí, jejichž moc je již tak nízká (Beresford, 2003).

2.4 Znehodnocování bezprostřední zkušenosti

Někdy máme tendenci odmítnout bezprostřední zkušenosti lidí. Užíváme například tyto věty:

„To je to jediné, co zná.“

„To se stalo jen jemu.“

„Nevidí větší obrázek toho celého.“

„**Znalost na základě zkušenosti**“ vnímáme v lepším případě jako hodnotnou pouze tehdy, když ji můžeme ověřit ještě z dalších zdrojů a jinými způsoby. V horším případě se nám věci, které jsou důležité pro lidi v bytové nouzi, mohou zdát nedůležité a **nevěnujeme jim pozornost či je bagatelizujeme** (Beresford, 2003).

2.5 Obavy z participace

Sociální pracovníci/ce, poskytovatelé sociálních služeb či úředníci/ce mohou pociťovat obavy z participace. Mohou se obávat toho, jaké výstupy participace přinese, zvláště v případě, kdy je možné předjímat, že se pohledy lidí v bytové nouzi budou lišit od jejich. Někdy mohou převládnout obavy z toho, že se lidé v bytové nouzi budou projevovat „agresivně“, „radikálně“ nebo zkrátka „příliš hlasitě“. Pracovníci se také mohou obávat toho, jak komunikovat navenek, pokud z participativního procesu nevzniknou žádné výstupy nebo výstupy málo použitelné (Feantsa, 2013).

Abychom se dokázali vypořádat s výzvami, nastíněnými v této kapitole, potřebujeme se dozvědět více o tom, jak můžeme budovat a rozvíjet společnou znalost.

3 Budování společné znalosti **(o problematice bydlení v obci)**

BUDOVÁNÍ SPOLEČNÉ ZNALOSTI

Obrázek: Budování společné znalosti (Beresford, 2003, s. 36)

3.1 Od individuální zkušenosti ke kolektivní znalosti

Hlavní námitka vztahující se ke „znalosti na základě zkušenosti“ bývá, že může vypovídat pouze o individuální zkušenosti. Podle této kritiky můžeme mluvit maximálně o našem životním příběhu, naší vlastní zkušenosti, ale ne o něčím jiném.

Otázka, kterou si potřebujeme při plánování participace (na obci) položit, zní, *zda se můžeme dostat za individuální interpretace zkušenosti s bezdomovectvím či s bytovou nouzí jako základu poznání a jakým způsobem?*

Od individuální zkušenosti...

Většinou začínáme od individuálních interpretací, které člověk přikládá vlastním přímým zkušenostem (například s bytovou nouzí). Tyto interpretace však bývají často proměnlivé v čase. Sami ze své zkušenosti víme, že významy, které přikládáme různým událostem, se mohou vyvíjet na základě naší reflexe, získáním nových náhledů či informací.

Navíc, ne každý, kdo má stejnou či podobnou zkušenost (s životem na ubytovně, s nevyhovujícími bytovými podmínkami), ji bude nutně interpretovat stejným způsobem. Proto je **důležité posunout se směrem od individuálních interpretací zkušeností s bytovou nouzí k interpretacím poskytnutým řadou lidí**, kteří se ocitli ve stejných či podobných životních podmínkách.

Někteří poskytovatelé sociálních služeb či úředníci mohou namítat, že uživatelé služeb/či lidé v bytové nouzi takto zapojení, **nepředstavují „reprezentativní“ skupinu**. S touto námitkou je možné se vypořádat skrze **zapojení co nejširšího a početně co největšího spektra lidí** v bytové nouzi. Pozornost můžeme věnovat zastoupení lidí z hlediska věku, pohlaví, sexuální orientace, národnosti/etnicity a podobně (Beresford, 2003, s. 37–40).

Někdy je však užitečné „stratifikovat“ skupinu na základě „kritéria“ (ne) bytové situace a vytvořit například pracovní podskupiny lidí žijících v obdobných podmínkách (rozdílnou zkušenost totiž budou mít lidé na azylovém domě, na ubytovně, v nevyhovujícím bydlení, či v sociálně vyloučené lokalitě).

Další argument, který je z naší zkušenosti užíván proti kolektivizaci zkušeností lidí s bytovou nouzí, je **manipulovatelnost** s jejich pohledem (na sociální služby, svou situaci a podobně). Pro minimalizaci ovlivnění poznání lidí v bytové nouzi potřebujeme citlivě pracovat s „kritickým uvědoměním“ životní situace daného člověka/skupiny. Mnozí z nás máme přejaté stereotypní náhledy, často posilované diskurzy platnými v majoritní společnosti (viz Mullaly, 2007). Pro **postupné rozkrývání takových diskurzů a posilování**

kritického uvědomění situace bytové nouze je možné využívat konkrétní metody a techniky zmiňované v kapitole páté. Jejich uplatnění minimalizuje možnost manipulace s něčím „náhledem“ na situaci a zároveň umožňuje utváření nových interpretací situace. Prevencí je také **práce v samotné skupině**, kde dochází k výměně zkušeností mezi lidmi v bytové nouzi navzájem.

...ke kolektivní znalosti

Ve skupině mohou lidé se zkušeností bytové nouze **sdílet své zkušenosti s ostatními a vztahovat** své vlastní interpretace a porozumění jejich životní situaci **jeden k druhému**. Takovým způsobem se může rozvinout **druh znalosti**, který **syntetizuje odlišné perspektivy a porozumění zkušenosti bytové nouze**. Klíčovým krokem realizace jsou **pravidelná setkávání lidí** s obdobnou zkušeností. Scházení se ve skupině, nad kterou mají „kontrolu“ a vzájemná spolupráce lidí v bytové nouzi umožní **rozvoj jejich vlastního sdíleného porozumění, náhledů a cílů**.

V rámci takové kolektivizace zkušenosti potřebujeme dbát na možné rozmanitosti, které se ve skupině mohou vyskytnout a vždy klást důraz na **inkluzivitu skupiny** (Beresford, 2003, s. 37 – 40).

V takovém procesu je ze strany obce důležitá **pomoc se získáním prostoru pro setkávání skupiny, pomoc se zajištěním tištěných materiálů** (jakými jsou pozvánka do skupiny, materiály, nad kterými je potřeba vést diskusi) a **přítomnost pracovníků obce na vybraných společných setkáních** (ne nutně na všech). Důležité pro nastartování takového způsobu práce je zapojení **sociálního pracovníka/ce se znalostí skupinové práce či facilitátora/ky skupiny**.

3.2 Co pomáhá utváření „znalosti na základě zkušenosti“

Podle Beresforda (2003) existují určité faktory, které lidem pomáhají posílit znalost o své zkušenosti bytové nouze:

- Možnost setkávat se a mluvit o zkušenostech s lidmi s podobnou zkušeností.
- Společná realizace (zapojení do kolektivních akcí, vzájemná pomoc a zapojení do podpůrných skupin).

- Zvyšování kritického uvědomění – budování sebedůvěry, asertivity. Školení a tréninky jsou zvláště užitečné, pokud jsou lektorovány lidmi se zkušeností bytové nouze.
- Možnost získávat nezávislé informace, zvláště od jiných lidí v podobné situaci.
- Možnost nahlédnout svou situaci pomocí přístupu založeného na silných stránkách spíše než pomocí modelů zdůrazňujících deficity osob.
- Rozvíjet možnosti pro získání nových dovedností.
- Vyhýbat se segregování lidí v rámci institucionalizovaného prostředí (například setkávání na azylovém domě) a utvářet příležitosti pro zapojení lidí do „mainstreamových“ aktivit.

Konkrétním příkladům se věnujeme v kapitole páté.

3.3 Co vytváří bariéry rozvoje společné znalosti

Beresford (2003) popisuje také bariéry budování společné znalosti:

- Mocensky nerovné vztahy ústící v paternalistické či nepřátelské chápání zkušenosti bytové nouze.
- Nahlížení na lidi se zkušeností jako na podřadné, patologické, či jako na „ty jiné“.
- Chybějící reflexe vlastní pozice pracovníků z hlediska svých minulých zkušeností, socioekonomického statutu, příslušnosti k určité kultuře, a podobně.
- Diskriminace jednotlivců či skupin na základě třídy, rasy, genderu či jiných forem rozmanitosti.
- Nepřipravenost zvážit odlišné perspektivy a žité reality.
- Závazky k ideologiím, agendám, hodnotám či zájmům, které neoceňují osobu a její zkušenost.
- Nedostatek znalosti problematiky bezdomovectví a bytové nouze.
- Profesionální vzdělání a výcvik, který podporuje „vzdálenost mezi lidmi“ – zdůrazňováním kontrolní role, „expertízy“ a „držení si hranic“.

4 Co již o sociálním bydlení víme

– doporučení lidí v bytové nouzi

Lidé z participativních skupin „*Chceme bydlet!*“ (Praha), „*Hnutí za nové bydlení*“ (Brno) a „*Kruh naděje*“ (Aslido, Ostrava) podepsali dne 23. 6. 2016 společné prohlášení o sociálním bydlení, kde vymezili své požadavky na sociální bydlení, na základě jejich zkušenosti bytové nouze.

Podepsání prohlášení předcházelo **intenzivní několikaměsíční proces diskutování požadavků na sociální bydlení v jednotlivých participativních skupinách a společná tvorba Prohlášení.**

Tyto požadavky jsou stále relevantní a mohou sloužit obcím jako návod pro posouzení svého systému sociálního bydlení, nakolik se potkává s reálně vyjádřenými potřebami lidí se zkušeností bytové nouze.

Tyto požadavky byly dále verifikovány a diskutovány skupinami opětovně v lednu 2017 (tentokrát ve čtyřech skupinách – v Praze, v Brně, v Ostravě a v Ostravě – Kunčičkách). Na všech bodech, kromě dvou, panovala shoda.

V jedné ze skupin byla diskutována podpůrná role sociálního pracovníka/ce. Některými členy a členkami skupiny byla vyjádřena potřeba nejen podpory ze strany pracovníka/ce, ale také kontroly, která by se měla zaměřovat na oblast užití finančních prostředků primárně k zaplacení nájemného a dalších výdajů spojených s užíváním bytu. Další diskuse se týkala nutnosti mít trvalé bydliště v obci při žádosti o sociální bydlení. Trvalé bydliště v obci by podle jedné ze skupin nemělo být požadováno pouze v případě nalezení si práce v obci, kde je podána žádost o byt.

Požadavky v původním znění tak, jak byly předloženy Ministerstvu práce a sociálních věcí v rámci akce „Kulatý chodník“, dne 23. 6. 2016, zde příkládáme.

NAŠE PROHLÁŠENÍ O SOCIÁLNÍM BYDLENÍ

Toto prohlášení je naším oficiálním příspěvkem do diskuze k problematice sociálního bydlení v České republice. Prohlášení bylo vytvořeno participativními skupinami „Kruh naděje“ (z Aslida)

v Ostravě, „Hnutí za nové bydlení“ v Brně a „Chceme bydlet!“ v Praze. Prosazujeme právo na bydlení pro každého.

Z naší každodenní zkušenosti víme, že zájmy lidí bez domova a vyloučených z bydlení se mohou rozcházet se zájmy některých aktérů zapojených do nastavování systému sociálního bydlení.

Jelikož se obáváme, že naše skutečné požadavky a potřeby nebudou reálně vyslyšeny a zůstaneme z debaty vyloučení, shodli jsme se na následujících bodech, které vám předkládáme a žádáme o jejich zahrnutí do diskuze o nás a s námi:

- Žádáme, aby bylo bydlení dosažitelné pro každého bez rozdílů. Chceme především bydlet a žít důstojně i s dluhy. Prostředkem je pro nás finančně dostupné bydlení, ne sdílené. Azylové domy ani ubytovny nechápeme jako bydlení.
- Žádáme, aby byly byty připravené k bydlení, bez dalších velkých oprav, hygienicky nezávadné, ne spravené jen „na oko“. Žádáme byty, které nepůsobí nemoci nám či našim dětem. K tomu potřebujeme pracovníka, který bude řešit případné nahlášené závady na bytě bez prodlev.
- Žádáme, aby bylo v bytech základní vybavení (kuchyňská linka, záchod, vana nebo sprchový kout, funkční topení).
- Žádáme, aby byly byty v různých částech města, ne v „ghettech“.
- Žádáme, aby sociální pracovníci podporovali nájemníky v bytech, ne kontrolovali.
- Žádáme, aby sociální pracovníci hájili zájmy nájemníků, ne vlastníků bydlení.
- Žádáme zrušení kauce nebo její financování (jsou to vysoké náklady do začátku, v případě, že kauci složí nezisková organizace, vzniká člověku hned dluh na její splácení).
- Žádáme, aby byla v oblasti bydlení potírána diskriminace v přidělování bytů.
- Žádáme, aby dostupné a důstojné bydlení garantoval stát.
- Žádáme, abychom mohli požádat o byt mimo své trvalé bydliště, máme-li tam rodinné či společenské vazby nebo zajištěnou práci (nechceme způsobovat migraci za bydlením, leda za prací).
- Žádáme, abychom byli v oblasti nastavování politik bráni jako rovnocenní partneři a ne jen jako objekty sociální politiky.

5 Konkrétní nástroje participace

V následující kapitole popisujeme konkrétní nástroje, jakými lze participativně na obci pracovat či jejich realizaci podporovat. Tento výčet zdaleka není úplný. Vycházíme zde převážně z metod, které byly zmíněny lidmi z participativních skupin jako důležité. Pro úspěšnou aplikaci metod je nutné věnovat pozornost tématům popsáním v předcházejících kapitolách.

5.1 Prostředí – „setting“

K tomu, aby se lidé v bytové nouzi mohli zapojit do řešení problematiky bydlení na obci, potřebujeme vytvořit určité podmínky.

Vzdělávání se

Lidé z participativních skupin identifikovali *potřebu školení* (trénink v dovednostech komunikace, cizích jazyků, v oblasti legislativy, a další, podle identifikovaných potřeb v rámci skupiny) a *vzdělávání se v rámci akreditovaných kurzů* (kurz pracovníka v sociálních službách) jako zásadní.

Prostor

Jak již bylo zmíněno výše, velmi podstatným faktorem je zajištění prostoru k setkávání, který nepůsobí „klinicky“ či „institucionálně“ a který je přístupný (možnost kouření v pauzách, možnost uvařit si kávu/ čaj, je bezbariérový, má dostupný počítač, přístup k internetu a k tiskárně).

Podpůrný pracovník/ce

Skupinový prostor může pomoci nastavit a dále facilitovat pracovník/ce, který lidmi není vnímán jako člověk z instituce, kde by potenciálně mohlo docházet ke střetu zájmů instituce a dané skupiny. Cílem je vybudování vztahu důvěry k pracovníkovi/ci a jeho/její orientace na obhajování zájmů lidí v bytové nouzi.

Společné aktivity/akce

Atraktivnost skupiny a její návštěvnost může zvýšit nabídka například víkendového výjezdu, jednodenního výletu a orientace na vzájemné poznávání se i jinak, mimo skupinová setkávání. Společné aktivity vedou k prohloubení vztahů v rámci skupiny a mohou být orientované i tematicky (například výjezd na víkend může být spjatý se vzděláváním se v dané oblasti).

Kontakt s obcí

Skupina by měla mít možnost pozvat na své setkání sociálního pracovníka/ci obce, politika, který má reálný vliv na navrhované změny či vznik systému sociálního bydlení v obci.

5.2 Konkrétní skupinové metody a techniky

Pro skupinovou práci je třeba si nejprve vymežit zásady práce ve skupině:

Respekt k názoru a osobě druhého.

Neskákat si do řeči.

Vždy na začátku setkání můžeme vymežit *agendu setkání*. Jednotlivé body lze členit podle toho, zda se jedná o *informativní sdělení*, či se jedná o *téma k diskusi*. Dopředu se stanoví časový odhad, jaký je potřeba na jejich prodiskutování.

Z každého setkání je důležité vést si *zápisy*. V ostravské participativní skupině má každé setkání určeného *moderátora* a *zapisovatele*. Ideální je, pokud se role zapisovatele a moderátora mohou střídát. Facilitátor/ka skupinové práce podporuje každého člena/ku skupiny, aby si roli vyzkoušel/a.

Důležité je stanovit si, jakým způsobem skupina o věcech **rozhoduje**:

- **hlasováním – tajným;**
- **hlasováním – veřejným;**
- **konsensem**

Dále předkládáme několik vybraných participativních metod a technik při práci se skupinou a seznam literatury, kde je možné nalézt kompletní výčet participativních metod.

5.2.1 Metody a techniky práce **„uvnitř“ skupiny**

Analýza problémů (s bydlením) ve skupině

Cvičení: Koláž obrázků

Pomůcky: pastelky, barevné fixy, barevné papírové čtvrtky

Cíl: Analyzovat problémy s bydlením v obci a získat různorodé pohledy.

Cvičení je realizováno ve skupině (až 20 osob). Každý dostane za úkol nakreslit, co vnímá jako problém s bydlením v místě, kde žije (časově ohraničeno na 15 minut).

Následně členové/ky skupiny jeden po druhém vysvětlují obrázky. Ty se lepí vedle sebe na zeď. Slovní vysvětlení je taktéž časově omezeno (1,5 minuty), aby každý z účastníků dostal stejný prostor. Slovní doprovod obrázků můžeme pro budoucí práci se skupinou, se svolením účastníků nahrávat (ale není podmínkou).

Na konci cvičení máme pestrou koláž problémů s bydlením v obci. Tyto obrázky seřadíme tematicky (například v pauze nebo po skupině) – v čem jsou si podobné. Získáme tak „typologii problémů“ s bydlením v obci.

Na základě této typologie můžeme vytvořit pracovní podskupiny – která by se chtěla věnovat jakému tématu, nebo také skupinově určit jejich urgenci, kterému tématu se budeme věnovat jako prvnímu.

Cvičení: Jak bychom znázornili...

Cíl: Porovnat vzájemné zkušenosti s konkrétním tématem či s institucí.

Stojíme v kruhu. Zavřeme si oči. Facilitátor/ka řekne slovo. Dáme si chvíli na přemýšlení. Kdo má nápad, jak slovo znázornit, oči otevře. Na pokyn všichni najednou ze svého těla postaví sochu, která dané slovo nejvýstižněji znázorňuje, podle toho, co v nás to slovo vyvolává. V této pozici „zmrzneme“ a jen očima se podíváme po ostatních, jaké sochy podobné či odlišné vytvořili. Pak vždy povolíme a tvoříme novou sochu. Cvičení začínáme s jednoduchými, „nezatíženými“ slovy. Například spánek, lyžování, jízda autem... a následně pokračujeme ke slovu, které chceme prozkoumat – například: azylový dům, sociální pracovníci, obecní bydlení...

O tom, jakou sochu jsme vytvořili a proč, si následně můžeme ve skupině popovídat a diskusi zapsat.

Diverzita (rozmanitost) ve skupině

Cvičení: V čem jsme si podobní, v čem jsme jiní

Pomůcky: flipchartový papír, fixy, papíry, propisky

Cíl: Navzájem se poznat a uvědomit si, že diverzita není jen o odlišnostech, ale také o vzájemných podobnostech.

Najdeme si dvojici. Hledáme člověka, o kterém si myslíme, že je úplně jiný než já. Ve společném dialogu hledáme, v čem jsme si podobní a v čem se naopak lišíme. Zapisujeme si dané věci.

Pak shrneme ve velkém kruhu na flipchartový papír (zapisuje facilitátor/ka). Existují různé aspekty: pohlaví, rodinný stav, věk, vzdělání, zájmy, bydliště, náboženství, politický názor... Zaměříme se na podobnosti či odlišnosti v bytové situaci, shrneme je.

5.2.2. Metody a techniky **(komunitní) práce** **realizované skupinou**

Kromě zaměření přímo na aktivity dovnitř skupiny je možné rozvíjet komunitní aktivity (zaměřené tematicky na lidi s podobnou zkušeností). Členové a členky pražské skupiny vnímají motivaci *pomáhat lidem bez domova* a mít k tomu oprávnění, *certifikát*.

Kulatý stůl

Skupina se může rozhodnout realizovat kulatý stůl s politiky, s úředníky, ke konkrétnímu tématu, které je zajímavá (například k zákonu o sociálním bydlení, pilotním projektům sociálního bydlení MPSV).

Na co při realizaci nezapomenout:

- Důležitá je časově dostatečná příprava.
- Vytvořit pozvánky pro diskutující.
- Zajistit moderátora akce.
- Zajistit letáky pro ostatní lidi, které by daná problematika mohla zajímat a roznést letáky v terénu.

- Zformulovat základní otázky, které chceme diskutovat. Připravit se na téma předem.
- Zajistit místo (může být v místnosti, kde se schází skupina, jednací místnost úřadu, místo ve veřejném prostoru).
- Zajistit občerstvení.
- Požádat o záštitu akce (symbolickou, která dodá akci váhu).

Zásadní je zapsat výstupy setkání a dohodnout konkrétní věci, na kterých můžeme spolupracovat, či veřejně předat prohlášení/ dokument, který jsme zpracovali k danému tématu.

Po akci je důležitá společná reflexe skupiny. O akci může skupina informovat v médiích (Bezdomoviny, časopis Sociální práce, či další).

Příkladem již realizované akce typu kulatý stůl, byl „Kulatý chodník“ v Praze, realizovaný dne 23. 6. 2016. Pozvání přijala ministryně práce a sociálních věcí Michaela Marksová a ředitel odboru politiky bydlení z Ministerstva pro místní rozvoj ČR Jiří Klíma. Cílem bylo společně diskutovat připravovaný zákon o sociálním bydlení (Lindovská, Vojkůvka, 2016).

Divadlo utlačovaných/sociálně kritické divadlo

Téma bydlení, co nás trápí a jaká řešení můžeme nacházet, lze analyzovat prostřednictvím technik divadla utlačovaných. Divadlo utlačovaných usiluje o transformaci společnosti prostřednictvím osvobození lidí žijících v útlaku. Zahrnuje obojí – hraní divadla je samostatnou akcí, a zároveň připravuje na akce budoucí. Vychází z předpokladu, že interpretovat společnost nestačí, je nezbytné ji proměnit (Boal, 2006). Tento proces je časově i kapacitně náročný. Je třeba mu intenzivně věnovat víkend či týdenní setkání a následná pravidelná setkávání – zkoušení a hraní. Skrze divadlo utlačovaných se formovala první participativní skupina lidí v bytové nouzi Kruh naděje v České republice (v Ostravě, září 2013), která funguje dodnes.

Jedná se již o komplexnější práci se skupinou, na které je třeba spolupracovat s dalšími profesionály. Umělecká tvorba může směřovat na různé skupiny: ostatní lidi v bytové nouzi, sociální pracovníky/ce, veřejnost či další. Dlouhodobější spolupráci rozvíjí například Aslido s Kabinetem divadla utlačovaných v Brně, při Masarykově univerzitě

(<http://kdivu.ped.muni.cz/index.php/o-nas>).

Tvorba internetové mapy bez domova v obci

Se skupinou je možné spoluutvářet webový portál mapabezdomova.cz a aktualizovat možnosti ubytování, poradenství, stravování pro osoby v nouzi. Mapa slouží primárně dalším pomáhajícím pracovníkům/cím a veřejnosti, pro rychlou orientaci ve službách a pomoc lidem, kteří ji potřebují a neví, kam se obrátit. Server je spravován platformou Kritické sociální akce (KRISA). Portál je interaktivní. Lidé se zkušeností bytové nouze zde mohou vkládat své komentáře a poznatky ze služeb. Cílem je celorepublikové zasítování.

Více informací zde:

<http://akcekrisa.org/index.php/2017/03/07/mapa-bez-domova/>

Více o dalších participativních metodách například na serveru

www.participativnimetody.cz

5.3 Další participativní aktivity

Mnozí členové a členky participativních skupin se měli možnost účastnit dalších aktivit, na které byli pozváni za účelem prezentace svých zkušeností. Následující text je shrnutím jejich podnětů a postřehů.

Vystupování na konferencích

Členové a členky skupin považují za podstatný *důstojný přístup*, kdy se cítí být na stejné úrovni jako další účastníci konference (*brali nás jako ministry*). Je potřeba dopředu zvážit pořadí, ve kterém jednotliví řečníci vystupují. *Nechceme být na řadě až jako poslední, když už skoro všichni posluchači odešli.*

Lepšímu pocitu na konferenci přispívá, pokud tam *mají někoho známého*. Zároveň je ale podstatné, aby tam jednotlivé skupiny vystupovaly *za svou skupinu, tedy za lidi bez domova*, ne například za nějakou jinou neziskovou organizaci.

Pracovní skupiny/komise (sociální/bytové)

Ideální formát schůzky/komise/pracovní skupiny je podle pražské skupiny takový, kde je *více lidí se zkušeností bytové nouze najednou*. Například *na jedné komisi jsou zároveň zástupci „expertů“ i několik zástupců lidí bez domova*. *Navrhovaný způsob spolupráce* v rámci pracovních skupin podle pražské skupiny:

- Nejprve *realizace samostatných „přípravných“ skupin* (zvláště lidé bez domova, zvláště politici, zvláště sociální pracovníci).
- *Pak si každá skupina vybere zástupce, kteří se společně setkají a přednesou svá stanoviska. Hledá se konsensus. Svou roli zde může sehrát komunikační zdatnost jednotlivých zástupců.*
- Další variantou je proto realizace ohniskových skupin (kde *výstupy syntetizuje „nezávislý facilitátor/ka“ skupin*).

Zásadní pro účast lidí bez domova na pracovních skupinách/komisích je podle nich **závazek, že jejich podněty budou zapracovány** (... jít třeba na zastupitelstvo/radu města a tam dohodu z komise/pracovní skupiny představit). *Nejde o to si jen popovídat, ale dohlédnout, že se to bude opravdu řešit.* Tento proces může zajistit také **transparentnost v podobě veřejných výstupů.**

Některá jednání jsou podle vyjádření pražské skupiny *složitá, „jen se rychle zvedají ruce a hlasuje se“*. *Člověk se v tom těžko vyzná a připadá si zbytečně.* Členové a členky skupin proto identifikují *potřebu vzdělávat se a chodit následně na jednání samostatně.* Případně se na setkání předem připravit (například *s Platformou pro sociální bydlení nebo se sejít ve skupině – vysvětlit si kontext, diskutovat téma předem se skupinou*), *a pak tam jít sami.* *Pohled charit nebo dalších neziskovek není ten samý jako pohled lidí bez domova – nechceme, aby za nás mluvily charity.*

Komise lidí bez domova/občanská porota

Komise lidí bez domova byla vyvinuta z participativní metody občanské poroty. Podstata metody spočívá v tom, že porota občanů zváží argumenty a důkazy předložené praktiky, úředníky a dalšími experty, dotazuje se a následně utváří výstupy.

Inovací Komise lidí bez domova je **podpora „vyloučené“ skupiny občanů**, tedy lidí se zkušeností bytové nouze v analýze politik a služeb, se kterými mají přímou zkušenost. Příprava komise zahrnuje zapojení klíčových neziskových organizací věnujících se tématu bezdomovectví a vyloučení z bydlení, politických zástupců na lokální i centrální úrovni (jako poradců a pozorovatelů). Komise lidí bez domova zahrnuje členy v rozmanitých životních situacích, zároveň je inkluzivní skupinou. Komisaři (tedy lidé bez domova) jsou vybíráni prostřednictvím rady organizací ve všech regionech.

Podstatné pro funkčnost této participativní metody je:

- **zahrnutí politiků a úředníků na národní úrovni**, pro zajištění zapracování doporučení komisařů;
- **trénink komisařů v komunikačních dovednostech a asertivitě**;
- **každý region by měl být v komisi zastoupen**
(<http://groundswell.org.uk/the-homeless-peoples-commission/>).

Participativní architektura

Zapojením architektů do podoby lokality/bydlení v obci v rámci společných plánovacích workshopů s obyvateli města a politickou reprezentací města můžeme získat participativní nástroj proměny podoby konkrétní lokality v obci. Obyvatelé se pod vedením architektů mohou nově podívat na místo, kde žijí, nalézt jeho silné a slabé stránky a zamyslet se nad potřebnými úpravami. Podstatné je výstupy z takových workshopů dále projednávat s klíčovými aktéry na obci (Špačková, Čech, 2017).

Více k dalším participativním aktivitám je možné nalézt také v *Participation Toolkit* od Evropské federace FEANTSA (2013).

Závěrem

My lidé bez domova či v sociální tísní věříme, že naše zkušenosti a vaše znalosti se mohou velmi účelně doplňovat. Byli bychom rádi plnohodnotnými společníky/cemi, participanty/kami, partnery/kami při řešení situací, které se nás týkají. Můžeme být, díky osobní zkušenosti, dobrým přínosem.

V mnoha situacích máme blíže k lidem, kterých se problém týká. Máme lepší znalost tamního prostředí. Díky vlastní zkušenosti máme leckdy empatičtější přístup a pochopení. Můžeme být více individuální a časově flexibilnější.

Také bychom byli rádi, kdyby nám bylo umožněno další vzdělávání, zajištěny prostory na společná scházení a diskuse, abychom se mohli se sociálními a jinými pracovníky právoplatně podílet na sociální práci, tvorbě zákonů a vyhlášek, které se nás týkají.

Máme už zkušenosti s peer (vrstevnickou) prací v terénu, podílíme se na různých výzkumech a monitorinzích v tématicke bezdomovectví, připomínkujeme podobu zákona o soc. bydlení, zákona o pomoci v hmotné nouzi, formou nabídky naší znalosti na základě vlastních zkušeností.

Je pro nás důležité, abychom byli bráni s respektem a aby naše hlasy byly vyslyšeny.

Emil Jíra a Zuzana Kříčková

Seznam literatury

- BERESFORD, Peter. *It's Our Lives: A Short Theory of Knowledge, Distance and Experience*. London: Citizen Press, Shaping Our Lives, 2003. Dostupné z: <http://www.shapingourlives.org.uk/documents/ItsOurLives.pdf>
- BOAL, Augusto. *The Aesthetics of the Oppressed*. Abingdon: Routledge, 2006. ISBN13: 978-0-415-37176-6 (Hbk).
- FEANTSA. *Participation Toolkit: Get a different result...get people participating!* 2013. Dostupné z: [file:///C:/Users/Eliska/Downloads/participation_toolkit_english_final_2013-2%20\(1\).pdf.pdf](file:///C:/Users/Eliska/Downloads/participation_toolkit_english_final_2013-2%20(1).pdf.pdf)
- GOJOVÁ, Alice. Teoreticky ke konceptům zplnomocnění a participace v sociální práci. In Bjelončíková, Monika, Glumbíková, Kateřina, Gojová, Alice, Gojová, Vendula. *Participativní přístupy v sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Fakulta sociálních studií, 2016. ISBN 978-80-7464-851-9.
- GROUNDSWELL. *The Homeless People's Commission: A Good Practice Guide*. London: Groundswell, 2011. Stručné info z: <http://groundswell.org.uk/the-homeless-peoples-commission/>
- MULLALY, Bob. 2007. *The New Structural Social Work*. Vyd. 3. Ontario: Oxford University Press Canada. 408 s. ISBN 978-0-19-541906-1.
- LINDOVSKÁ, Eliška, VOJKŮVKA, Evžen. *Kulatý chodník: Akční skupiny lidí bez domova a ministryně Marksová*. Sociální práce/ Sociální práca (publicistika) 3/2016. Dostupné z: <http://socialniprace.cz/zpravy.php?oblast=1&clanek=860>
- SCHURINGA, Leida. *Presentation: A Tower of Babel: distinguishing different types of participation*. Conference Participative Approaches in Social Work, Ostrava, 17 September 2015 Dostupné z [www: http://www.socialniprace.cz/soubory/Participace-Ostrava/Schuringa_prezentace.pdf](http://www.socialniprace.cz/soubory/Participace-Ostrava/Schuringa_prezentace.pdf)
- ŠPAČKOVÁ, Eva, Čech, Tomáš. *Tři kroky pro kolonii Válcoven: závěrečná zpráva*, Ostrava, 2017.

Weby

- <http://kdivu.ped.muni.cz/index.php/o-nas>
<http://akcekrisa.org/index.php/2017/03/07/mapa-bez-domova/>
<http://www.participativnimetody.cz/>

